

Nógrády Mihály (Ottawa):

Kopasz volt-e Szár László? **A szár melléknév jelentéstani vizsgálata**

Bevezető: Tárgyunk a magyar szár melléknév kiértékelése. A szó más nyelvekben való jelenléte erős hatást gyakorol témánk áttekintésére és jelentésének meghatározására. Ezért és egységes magyar bizonyítékok hiányában, kéyszerítve vagyunk közvetett bizonyítékokra alapozott kutatási eljárást alkalmazni.

Példa a közvetett bizonyíték mibenlétére: Reggel kilépünk az utcára és látjuk, hogy az úttest nedves. Első megállapításunk szerint éjjeli eső nyomait látjuk. Később észrevesszük, hogy a mellékutcák szárazak, tehát eső nem eshetett, hanem az utcát locsolták az éjszaka folyamán. Nem voltunk tanúja az eseménynek de a száraz mellékutcák, vagyis a közvetett bizonyíték ezt bizonyítja.

A közvetett bizonyítékok nem igazolják a szár melléknév jelenlegi 'kopasz' értelmezését a magyar nyelvben, hanem azt mutatják, hogy a szár régen uralkodót, elöljárót jelentett.

Szár Lászlót a Gesta Hungarorum 15. szakaszában említi Anonymus, amikor Ketel kun vitéz Árpád vezértől kapott birtokát ismerteti. Ezen a nagy kiterjedésű birtokon épített várat Ketel fia Alaptolma és Komáromnak nevezte el. Ezt a területet, a fordító szerint, az ő ivadéka Szár László fiának, András királynak idejéig birtokolták [Anonymus c. 1200: 40]. Ennyi az egész amit Szár Lászlóról megtudunk ebből a krónikából. A magyar fordítás végén, a névmagyarázatok alatt megtudjuk, hogy a *szár* 'kopasz' jelentésű ragadványnevet azért kapta mert a feje pogány módon kopaszra volt beretvélva [u. o.: 164]

Kálti Márk Képes Krókája *filiis Calvi Ladizlait* ír de a magyar fordításban nem 'kopasz' hanem 'Szár László fiai' áll [Kálti 1370-1964: 102 old.).

Azonban felúnó, hogy Anonymus latin szövegében Szár László *calui Ladizlay*-nak van írva, Kálti Márk viszont *Calvi Ladizlayt* ír. A latin szótár szerint *calui* a *calesco* származéka, jelentése 'tűzbe jön, felhevül' [Györkösy 1986: 82]. A 'kopasz' viszont latinul *calvus* [u. o.: 83]. A két krónika közti ellentmondást úgy tudjuk feloldani ha tekintetbe vesszük, hogy a rómaiak az *u* betűt legtöbbször *v*-vel írták, ezért Kálti Márk latin szövegét így olvasnánk: *andree regis filii calui ladizlay* (András király, a heves természetű László fia).

Nekünk nem célunk annak kiderítése, hogy Szár László valóban kopasz volt-e, vagy inkább heves természetű, hanem a *szár* melléknév valódi jelentése és eredete. Honnat jöhet ez a szó?

A TESZ bizonytalan eredetűnek nyilvánítja és a világos színnel, a sárgával és növényzet nélküli tájjal hozza kapcsolatba. De kopasz fejet is jelenthet amit a Szár László név létezésével bizonyít és az Oklevél Szótárra hivatkozik [Benkő 1967: 677, 3. kötet].

Az Oklevél Szótár szerint a *szár* jelentése ‘calvus’ és mint Ladislao dicto Zaar lett lejegyezve 1331-ben [Szamota 1902-1906: 886]. A *Ladislao dicto Zaar* jelentése ‘László akit Szárnak mondanak’. Nem *heves*-nek, sem *kopasz*-nak, hanem *Zaar*-nak! Az is megfigyelést érdemel, hogy az Oklevél Szótár nem *Szár*nak hanem *Zár*nak írja ezt a melléknevet, ami a ‘rang, beosztás’ vagy ‘magas társadalmi cím’ jelentés irányába mutat. Ugyanis a német *zar* (kiejtése cár) Oroszország uralkodóját jelentette régen, ami messze áll a kopasz fejtől. Tehát nekünk ezt a vonalat kell kivizsgálni a szó eredetét illetően.

Azonban mielőtt hozzáfognánk a kutatáshoz meg kell állapítani, hogy ki volt ez a Szár László. Az Árpád-ház családfája szerint Vajk, a későbbi Szent István unokatestvére, vagyis királyi vér. Mindkettőnek Taksony volt a nagyapja. Ez azt jelentené, hogy úgy Vajk mint László és testvére Vazul is egyformán jogosultak voltak az uralomra. De a három unokatestvér közül csak László kapta a megtisztelő *szár* melléknevet.

Lehetséges-e, hogy a köznép szerint László lett volna a legalkalmasabb uralkodó és ezért kapta a *szár* jelzőt? Hiszen a középkori források azt mutatják, hogy I. András magyar király (1015-1061) az ő fia volt [Vég 1991: 23]. Tehát honnat jön a *szár* és mit jelent?

A ritkán használt *szár* melléknévvel először egy Ur nevű Sumér városban talált agyagtáblán találkozunk *sars* betűzéssel, melynek képjegye nagyon hasonlít a kettős kereszthez. Jelentései közé tartozik a ‘rend, törvény, szabály. E jelentések összessége törvényhozó testületet jelez.

<i>y</i>	<i>Képjeg</i>	<i>Ékjegy</i>	<i>Forrás</i>	<i>Han</i> <i>gérték</i>	<i>Je-</i> <i>lentés</i>	<i>Magyaru</i> <i>l</i>
			Labat - 86	sars	règle	törvény, rend, szabály
				sars	s'em parer	hatalmáb a kerít, meghódít
			Malbran -Labat-86	šars	ras- sembler	össze- gyűjt, összevon

Malbran-Labatot nehéz követni mert a *šars* más helyen is megjelenik könyvében. A 399. ékjegynél egy egész oldal tele van eltérő jelentésekkel melyek hiányoznak a 86. ékjegynél. Azonkívül, a *šars* mint *sars* van bejegyezve hátul a tágymutatóban ami két fajta kiejtést eredményez: *sár* és *szár*. Mi a fenti táblázatban Labat által jelzett hangértéket és jelentéseket fogadjuk el.

Véleményünk szerint a sumér *szars* magas hangrendű vátozata a magyar *szer*. A feudális magyar államrendben a *rendek* gyűltek össze *szert* ülni vagyis törvénykezni. Ehhez hasonló

országgyűlés elnökét hívhatták *szár*nak Sumérben, aki valószínűleg a városállam uralkodója volt. Erre emlékeztet a kettős kereszthez nagyon közel álló képjegy. Sajnos Labat ezt nem vette észre, nem ismerteti szótárában. Ez nem bírálat részünkről hanem megfigyelés ami magyarázatot kívánt.

A *szár* melléknév folytatódott Mezopotámiában a szemita *Szárgon* Akkád uralkodó nevében (2340 BCE) aki mint pohárnok kezdte el politikai pályafutását Ur-Zababa, *Kis* sumér városállam királyának udvarában [Kramer 1971: 60]. Mivel ő sumér környezetben nőtt fel beszélnie kellett a nyelvet és valószínű, hogy neve is a sumér nyelvből való. Azonban a *szár* - *gon* utótagjára nem találtunk magyarázatot.

Szárgon, mint eredményes uralkodó megalapította a szemita Akkád birodalmat amely elindította a déli sumér lakosság beolvadását. A *szár* melléknév ezután elterjedt a Közel-Keleten, belekerült az ottani népek nyelvébe mint magas méltósági rang. Például a szomszédos perzsa nyelvben a ‘törzsfőnök, vezér’ سردار *sardar* amely előtagja a سر *szár* ‘fej, fő’. A دار *dar* jelentése összetett szavakban ‘ház, vidék, körzet, ország’ [Lambton 1988: 65, 275, 293, 320], tehát *sardar* (kiejtése: szárdár) jelentése ‘országfő’ is lehet.

A szó tovább terjedt a Perzsiával határos Afganisztánba és még ma is használatos az általuk beszélt Urdu nyelvben. A *sardar* (kiejtése: szárdár) jelentése ugyanaz mint a perzsa nyelvben ‘fej, főnök, vezér, uralkodó’ [Blochmann 1923: 24]. Nem Urdu szó, tehát a perzsából átvett kölcsönszó lehet. A török nyelvek egyikében sincs meg és a szláv nyelvekből is hiányzik a *szár* szó ilyen értelemben. Tehát nem ezekből a nyelvekből kerülhetett a magyar nyelvbe.

Amint közelebb kerülünk a mai időkhöz, eljutunk a római uralkodói címhez, a *caesar*-hoz. A hagyományos etimológia szerint az első Caesar *a caeso matris utere* született, vagyis kivágták anyja méhéből. Magyarul: császármetszéssel született. *Caesus* jelentése ‘vág’. Mások szerint az igazi eredet a latin *caesaries* ‘(hosszú) haj, üstök’. Mivel a *caesar* eredeti latin kiejtése *készár*, a modern idők német *Kaiserje* innét kapta uralkodói címét.

A TESZ szerint “Octavianus Augustus és utódai saját nevük mellé felvették az egyébként valószínűleg etruszk eredetű *Caesar* nevet is, (de nem ad etruszk etimológiát). E Caesar név a végső forrása *cár* és *császár* szavunknak is” [Benkő 1967:424 1. kötet]. Ez lenne a helyesebb magyarázata a szónak és nem kölcsönszó a szlávból amit a császár címszó alatt közöl a 483. oldalon.

De minden eddigi jelentés-kísérlet figyelmen kívül hagyta, hogy a *caesar* két tagból álló összetett szó. A *cae* előtag a latin *caesus*-hoz áll legközelebb mert a ‘hosszú haj’ latinul nem *caesaries* hanem *capillus longus*. Tehát a *caes* tőhöz tapad vizsgálatunk tárgya a *sar* (ejtsd: szár) ami az eredeti *caessar*-ból leszűkült *caesarra* és ‘kivágott uralkodót’ jelent.

Van még egy utalás a *szár* szóra, mint helynév a Kárpát-medencében. Ugyanis Claudius Ptolemaeus (c. 85 CE-165 CE), görög térképész aki római uralom alatt levő egyiptomi Alexandriában élt, feltérképezte az akkor ismert világot. Az eredeti térképek elvesztek miután bizánci papok lemásolták őket 1295 után. Ezeket a másolatokat nyomtatták ki különböző országokban. Itt a *Nona Evrope Tabula* című térképlap *Ptolemaeus Romae 1490* kiadásán levő adatokra hivatkozunk.

Ptolemaeus sohasem járt azokon a helyeken amelyeket térképein jelöl vagy megnevez. Adatait másoktól, utazóktól, vándorkereskedőktől, katonáktól kapta, talán néhány régebben

készült vázlatot is felhasznált. Kárpát-medencei térképe teljesen torzított, rá sem lehetne ismerni ha nem lennének rajta nevek. De azok sem teljesen megbízhatók mert sok a római idegen légió kevert nyelvén keresztül juthatott el Ptolemaeushoz. Az eredeti görög betűkkel írt neveket később átírták latinra ami szintén torzíthatta őket. Azonban néhány helynév megegyezik ma is létező magyar helynévvel. Például *Parca* (kiejtése Párka) hangértéke közel áll a mai *Párkány* városhoz Esztergommal szemben a Duna másik oldalán.

Kiss Lajos szerint Párkányt *Kakatnak* hívták a török hódoltság idejéig ami csehül *kakast* jelent és a *kokot* hibás betűzése [Kiss 1978: 501]. E megállapítás Jan Svoboda *Staročeská osobní jména a naše příjmení* című könyvéből való. Ez a magyarázat azonban eltér a TESZ etimológiájától ahol a kikövetkeztetett ószláv **kokošb* legfőbb jelentése ‘tyúk’ [Benkő 1967: 311, 2. kötet]. De akkor honnat vehette Ptolemaeus a *Parca* nevet? A latin *Parca* ‘a sors istenasszonya’ jelentéssel nem alkalmas Kárpát-medencei helynévnek. A párkánynak azonban volt magyar jelentése már 1295-ben: védfal, sánc [Benkő 1967: 108, 3. kötet]. A *párkány* mai jelentése ‘kiugró homlokzat’.

Sajnos buzgó szlovák szomszédaink *Stúrovora* vátoztatták Párkányt. A régi latinositást modern szlovákosítás követte. Az elcsatolt területek magyarságának sehol nincs nyoma az új térképeken. Ilyen szellemben tanulmányozzuk Ptolemaeus térképét is.

Tovább vizsgálva Ptolemaeus térképét, az egykori Dáciában látjuk *Napvcat* (Napuca) ami megfelel a mai oláh *Cluj-Napocan* (magyar Kolozsvár). *Tibiscvm* a mai oláh Timișoara (magyar Temesvár) Azonban a mi figyelmünket egy sokat vitatott helynév *Zarmizege.thvsa.regia* köti le ami pontokkal van elválasztva három részre. Ezt a mai kutatók egybe írják *Sarmizegethusa*-nak és olyan értelmekeket adnak neki (etimológia nélkül) mint ‘meleg folyó’ meg ‘világos’ amit a szanszkrit nyelvre vezetnek vissza.

Mások szerint a nevet csak a latin nyelv segítségével lehet megoldani, jelentése ‘Place of the Sarmatians and Getae’ (magyarul: szármatak és géták helye) [Jones 2007: 145].

Mi más szemszögből nézzük ezt a nevet. Mivel Ptolemaeus térképe szóbeli közlések eredményeként készült és másolási hibáknak is ki volt téve, tüzetesen kell vizsgálni. Szerintünk nem helynévvel, hanem a vidék leírását tartalmazó mondattal van dolgunk ami négy szóból áll és megjelöli a terület helyét és a lakosság uralkodó osztályát. A térkép másolója pontok segítségével választja el a szavakat *Zarmizege.thvsa.regia* de egy pontot kihagyott a *zarmi* után. Tehát a mondat így hangzana: *zarmi.zege.thvsa.regia*. E négy szó etimológiája a következő:

Zarmi a szármatak nevének hibás alakja, ahol a szóvégi *-i* a latin többesszám jele. Népnéveket egy nyelven sem rövidítenek térképeken, helyesen írva *zarmati* lenne, Magyar szövegekben *Szarmatak*, de mivel a latinban az *a* hangot *á*-nak ejtjük, helyesen írva *Szármaták*. Ezt a népet mindenki iráninak tartja az egész világon. Magyarországon mint Jászok és Alánok vannak nyilvántartva [Benkő 1967: 263, 2. kötet]. A Magyar Néprajzi Lexikon szerint észak-iráni eredetű nomád nép [Ortutay 1979: 665, 2. kötet]. De Kárpát-medencei jelenlétük oka nincs kellően tisztázva.

Ptolemæus Roma 1490: ZARMIZEGE.THVSA.REGIA

Móra Ferenc (1879-1934) a szegedi múzeum egykori igazgatója írja, hogy a város rendezőpályaudvara mellett levő Kúndombon 172 népvándoláskori sírt tártak fel abból a korból, amelyet addig jazig-szarmatának neveztek. Ebben a szokatlan nagyságú temetőben a húnok, avarok és szarmaták vegyesen voltak eltemetve [Móra 1936: 79]. Később, a kúnhalmi földalatti ősookról így ír: *A szarmaták idejéből való cseréptöredékeket az egész halmon megtaláltam a föld színén, ahová ásó, eke fölhozta őket. A szőlőben, ha fát vetnek ki, mindenütt csontvázakra találunk* [u. o. 109 oldal]. Figyelmet érdemel a “szarmaták idejéből való” kifejezés. Vagyis Móra nem szarmatákról hanem az ő idejükben történt temetkezésről beszél. Azok akár kik lehetnek, szerintünk főleg magyarok lehetnek eltemetve ott. E sírok összességének a népvándorlás korára való helyezése a kúndombon nem lehet helytálló, mert Ptolemaeus már a keresztény időszámítás után a 2. században tudott a szarmatákról az Alföldön, mert lejegyezte nevüket. De a névnek már azelőtt is léteznie kellett, nem akkor jelent meg amikor Ptolemaeus ráírta térképére.

Tehát, megállapításunk szerint a *zarmi* kifejezés mint népnév a ‘szarmaták’ szabálytalanul lerövidített formája. A név két szóból áll: *szár* és *mata*. A *szár* tagot már fentebb kielemeztük a sumér és iráni nyelvek segítségével és ‘uralkodó’-nak értelmezzük.

Mata eredetét is a sumér nyelvben kell keresni ahol *mada* jelentése ‘ország, haza, föld, vidék, táj, terület’. Labat és Malbran-Labat MA-A/DA és MA(-A)-DA hangértéket adnak az ékjegynek. Szemita Akkád kiejtése mātu, jelentése ugyanaz mint a sumérban [Labat 1948: 342]. A *d-t* hangcserére egy példa a magyar *foldoz-foltoz* [Benkő 1967: 942, 1. kötet]. Mivel abban az időben országhatárok nem olyan élesen léteztek mint ma és mivel a *Zarmi.zege.thvsa.regia*

egy szűk területet jelöl Ptolemaeus térképén mi a ‘vidék’ jelentést ajánljuk. Tehát a *szármata* rész értelme a sumér nyelv szerint ‘vidék urai’ lenne.

Ugyanide lehet a Magyar nevet is visszavezetni: MA-DA-ER > ma-gya-er > *magyar* ‘föld embere’ vagyis ‘bennszülött’ [Nogrady 1994: 35].

Zege megfelelne a mai Szeged városnév romlott formájának. Nem tudjuk ki hagyta el a szóvégi *d* betűt, ott volt-e az eredeti Ptolemaeus térképen vagy a másolók hibáztak. De ezt a szót nem tudjuk más névvel azonosítani az 1490-es másolaton levő földrajzi helye miatt ami vitathatatlanul a Tisza folyó mellett, a déli részen van. A *z-s* hangcsere minden nyelvben előfordul. Szeged város és környéke tele van szármata korból való régészeti anyaggal.

Thvsa kiejtése *thusza*, hangtanilag kétségtelenül a mai Tisza folyó nevéhez áll legközelebb. A rómaiak a *v* betűt használták az *u* betű írására is. Azonban lehetséges, hogy az eredeti térképen *Thysa* volt de a másolók az *y* alsó ágát elhagyták, így lett belőle *Thvsa*. Első megfigyelésünk az, hogy *Zarmi.zege.thvsa.regia* közvetlenül az észak-déli irányba folyó *Tibiscus.flvvius* (fluvius – folyó) mellé van helyezve a keleti oldalon. Mi egyetértünk azzal a megállapítással, hogy Ptolemaeus a Tisza folyót jól ábrázolta de rossz nevet adott neki mert a *Tibiscus* inkább a Temes hangalakhoz áll közelebb [Szádeczky-Kardoss 1960: 101].

Regio latin szó, jelentése ‘vidék, tájék’. Mint *region* kölcsönszó a németben, franciában és angolban azonos jelentéssel.

Tehát az általunk bemutatott etimológia szerint a *zarmi.zege.thvsa.regia* jelentése *Szármatak a Szeged Tisza vidékén*. Kiemeljük, hogy a szármatak lehetnek iráni népek és nevük első szótagja *szár* jelen van a perzsa nyelvben de a térképen levő teljes név a sumér-magyar nyelvből származik. E nyelvet beszélő népek jelenlétét azon a vidéken igazolja Marcellinus Ammianus (330 CE-395 CE) megjegyzése a *Rerum Gestarum* c. művében amikor az általa *limigantes*nek nevezett tömeg egyik tagja magyarul lemarházza II. Constantius (317 CE-361 CE) római császárt Szalánkeménél, közel a Duna és Tisza összefolyásához. Az eredeti latin szöveg így hangzik: *...quidam ex illis furore percitus truci calceo suo in tribunal cotorto “marha, marha”...* [Seyfarth 1978: 177]. Ammianus, aki nem beszélt magyarul, ezt csatakiáltásnak véli [ibid.], mert a perzsa nyelvben létezik egy hasonló szó *marg* ‘halál’ és *marhum* ‘halott’ jelentéssel [Lambton 1988: 147, 148].

Azonban nem hagyhatjuk említés nélkül a *Sarmizegetusa* földrajzi név legelterjedtebb magyarzatát és legismertebb helyét mint Dác település nevét az erdélyi Gredistye (oláh Grădiştea de Munte) Hunyad vármegyében (koordinátái 45,6219°É 23,3093°K). Jelentése **1** *palánk erődítmény a hegytetőn*. Etimológia: *zermi* (*gher-mi=hegytető és *geg(H)t=nem ad jelentést) [Russu 1944: 376-399]. **2** *Meleg folyó városa*. Etimológia: *zarmi* (szanszkrit gharma=meleg), *zeget* (szanszkrit sarj=folyás) és (baktriai harez=nem ad jelentést). Állítólag a város a közeli *Sargetia* folyóról kapta nevét [Van Den Gheyn 1885: 176]. **3** *Palota amely rávilágít az élet világára*. Etimológia: *zaryma* (v. ö. Szanszkrit harmya=palota), *zegeth* (v. ö. Szanszkrit jagat=megy, és jigat=mozgékonyág; ‘élet világa’), *usa*=(rá)világít [Tomaschek 1883: 410]. **4** ‘A szármatak és géták fő/királyi városa’(latin SARMIS-ET-GETUS-A (részeshatározó) REGIA) [forrás nélkül]. (Az itt közölt adatokat az angol Wikipediából fordítottuk és nem fűzünk hozzájuk megjegyzést, megítélésüket a tisztelt olvasóra bízuk).

Magyar Gredistye a régi Hunyad vármegyében

Mivel legtöbb település, de minden főváros nagy folyók mellett épült fel, mi kétségbe vonjuk a dákok jelenlegi fővárosának tartott helyet egy dombtetőn a hajdani Hunyad vármegyében. Ha voltak is települési nyomok ott, az valószínűen egy szakrális hely lehetett. A Dac főváros szerintünk a Tisza folyó mellett lehetett ahol most Szeged városa kerül el. A Kúndombi terület, amit ma Ballagító-nak hívnak, egy nagy temetkezőhely volt a város mellett. Szeged régi neve *Szegedin* volt egészen addig míg a szóvégi *-in* lekopott. Összetevői a magyar *szegély* töve *szeg* melyhez csatlakozik a sumér *edin* ‘lapos táj, alföld’ [Deimel 1939: 123. ékjegy]. Az összetett szavakból álló név leíró jellegű, jelentése: (hely) az alföld szegélyénél.

Befejezés: Sajnos a tudomány nem politikai tényező, nem tudja megakadályozni a valóságtól való menekülést, riadalmat. A történelmi tények felfogását a mindenkori uralkodó osztály diktálja saját érdekei szerint. Így történhet meg, hogy egy fontos földrajzi név hol származatát, hol dákot jelent. Mert a *dac* ‘makacs, ellenszegülő’ a magyar *dacos* töve ami pontosan kifejezi a római hódítás elleni hosszú ellenállásukat (88 CE-106 CE). Ezért kaphatták a *Dac* nevet, ami még mindig használatos a magyar nyelvben. A Dák (Daci) kiejtésre nincs megfelelő magyarázat, latin kiejtési szabályok szerint az *i* előtti *c* nem ‘k’ hanem ‘c’ (Dáci, Dácia). De azt is tudjuk, hogy a rómaiak nem idegenkedtek a velük hadakozó népek saját nyelvükön való elnevezésétől.

Például, az ókori Gallia északi részén élő kelta népnek *Belga* nevét is saját nyelvükből való szóból képezték a rómaiak. A kelta *bhelgh-* jelentése ‘felfuvalkodik, dühösködik’ [Benkő 1967: 275, 1. kötet]. E kelta szóból ered a francia *belligérant* ‘háborúskodó’, az angol *bellicose* ‘harcias’, a német *bellikos* ‘harcias’.

Azonban nem akarunk tovább bolyongani ezen az elhallgatott, vagy elhanyagolt területen, a tévedések és helytelen elnevezések zsákutcáiban. Eredeti célunk a *szár* melléknév származása és jelentésének felderítése volt. Ezt megfelelően elvégeztük és remélhetőleg biztos támaszpontot létesítettünk e szakterület iránt érdeklődők számára.

Irodalom

Anonymus c. 1200. *Gesta Hungarorum*. Latinból fordította Pais Dezső. Budapest 1977: Magyar Helikon Könyvkiadó.

Benkő Loránd főszerk. 1967. *A Magyar Nyelv Történeti-Etimológiai Szótára*. Budapest: Akadémiai kiadó.

Blochmann, Henry. 1923. *English and Urdu Dictionary, Romanized...* Nabu Public Domain Reprints.

Deimel, Anton P. 1939. *Sumerisch-Akkadisches Glossar*. Kézirat.

Györkösy Lajos főszerk. 1986. *Latin-Magyar Szótár*. Budapest: Akadémiai kiadó.

Jones, Terry. 2007. *Barbarians*. BBC Books.

Kálti Mark. 1370-1964. *Képes Krónika*. Latinból fordította Geréb László. Budapest: Magyar Helikon Könyvkiadó.

Kramer, Samuel Noah. 1971. *The Sumerians. Their history, culture, and character*. Chicago, London: The University of Chicago Press.

Labat, René. 1948. *Manuel d'épigraphie akkadienne*. Paris: Kézirat. Átvizsgálta és 1963-ban kiadta Florence-Malbran Labat. Paris: Geuthner Manuels.

Lambton, Ann K. S. 1988. *Persian Vocabulary*. Cambridge: Cambridge University Press.

Móra Ferenc. 1936. *Szegedi Tulipántos Láda*. Budapest: Révai Kiadás.

Nogrady, Michael. 1994. "Surnames Derived from Hungarian Ethnic Denominations" in *Onomastica Canadiana*, vol. 76, no. 1 (June edition).

Ortutay Gyula, főszerk. 1979. *Magyar Néprajzi Lexikon*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Seyfarth, Wolfgang szerk. 1978. *Ammiani Marcellini Rerum Gestarum Libri Qvi Sypersvnt*. Leipzig: BSB B. G. TeubnerVerlagsgesellschaft.

Szádeczky-Kardoss Samu. 1960. *A Tisza nevének története a honfoglalásig*. Szeged: Nyelvészeti Dolgozatok. Kiadja a szegedi tudományegyetem bölcsészettudományi kara. Szerkeszti Hajdú Péter és Nyíri Antal.

Szamota, István. 1902-1906. *Magyar Oklevél-Szótár*. A szótár legnagyobb részét Szamota István gyűjtötte. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából szótárrá szerkesztette Zolnai Gyula. Budapest: Hornyánszky Viktor könyvkereskedése.

Vég Gábor. 1991. *Magyarország királyai és királynői*. Budapest: Maecenas Könyvkiadó.